

ΕΝΑΛΙΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ ΚΑΙ ΙΘΑΚΗ

Κ.Π. Δελλαπόρτα

Αρχαιολόγος - Διευθύντρια
Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου

Ήδη από το 1904 ο αρχαιολόγος Σαλομόν Ράϊναχ είχε προβλέψει ότι οι μεγάλες ανακαλύψεις θα γίνουν κάτω από την θάλασσα¹. Το 1924 ο καθηγητής της αρχαιολογίας Κωνσταντίνος Ρωμαίος στο άρθρο του για τον παίδα του Μαραθώνος² κατέληξε ότι: “Ακόμη και αν η αυτή θάλασσα του ενδόξου τόπου μας επιφυλάσσει πολλές ομοίās εκπλήξεις... είναι υπερβολικόν να δεχώμεθα παντού πλοία βυθισμένα”. Η ιστορία και η γενναιοδωρία που έδειξαν οι ελληνικές θάλασσες προς την ελληνική υ/β αρχαιολογία επιβεβαίωσαν ότι η πρόβλεψη του Ράϊναχ ήταν σωστή έναντι αυτής του Ρωμαίου, και ότι στους ελληνικούς βυθούς κρύβεται ένα μεγάλο μουσείο.

Γενικά εκτός από το αρχαιολογικό έργο που εκτελείται από τις αρμόδιες Εφορείες Αρχαιοτήτων³, Ξένες Αρχαιολογικές Σχολές και Πανεπιστήμια, η μέχρι σήμερα συστηματική αρχαιολογική έρευνα στο Ιόνιο επικεντρώθηκε κατ' εξοχήν στην αναζήτηση και ταύτιση αρχαιολογικών θέσεων σε σχέση με τις τοπογραφικές περιγραφές από τα ομηρικά έπη⁴, θέμα ακόμη ανοικτό και δύσκολο για την έρευνα, εφ' όσον ο Όμηρος δεν φαίνεται να είχε πολύ σαφή αντίληψη για την γεωγραφία του Ιονίου.

Από την άλλη συγκριτικά με τις υποβρύχιες αρχαιολογικές έρευνες που η αρμόδια Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων διενήργησε στο αρχιπέλαγος του Αι-

1. SALOMON REINACH, Apollo 1904.

2. Κ.Α. ΡΩΜΑΙΟΣ, «Ο έφηβος του Μαραθώνος», *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 1924-1925, σ. 148.

3. Βλ. σχετικές αναφορές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας του ΥΠΠΟ στα ετήσια Χρονικά των Αρχαιολογικών Δελτίων, ΑΔ, που εκδίδει το ΤΑΠΙΑ.

4. Βλ. ενδεικτικά W. DÖRPFELD, *Alt-Ithaka I-II. Ein Beitrag zur Homer-Frage*, München 1927 και ΚΟΝΤΟΡΑΗ - ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Αναζητώντας την Ομηρική Ιθάκη. Οι πρόσφατες ανασκαφές του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στη Βόρεια Ιθάκη». Έρανος. Πρακτικά Θ' Συνεδρίου για την Οδύσσεια, 2000 (Ιθάκη 2001) σσ. 317-330. Τέλος BITTLESTONE, R. - UNDERHILL, J., *ODYSSEUS UNBOUND: The Search for Homer's Ithaca* (Cambridge 2005).

γαίου⁵, το αντίστοιχο πεδίο ερευνών στο Ιόνιο εμφανίζεται περισσότερο περιορισμένο⁶. Έτσι η σημερινή ανακοίνωση βασίζεται εν πολλοίς επιλεκτικά στις αρχαιολογικές έρευνες που διενεργήθηκαν από την ομιλούσα, υπό την ιδιότητα της Εφόρου Εναλίων Αρχαιοτήτων το διάστημα από το 1998-2006⁷.

Ο συνοπτικός απολογισμός των υποβρυχίων ερευνών στην Κεφαλονιά που ακολουθεί δεν θα μπορούσε παρά να ξεκινήσει από το Ληξούρι, όχι εις ένδειξιν τοπικισμού της συγγραφέως για την ιδιαίτερη πατρίδα της, αλλά γιατί το 1980 στην θαλάσσια περιοχή του Ξι εντοπίστηκαν από ντόπιους ομάδα έξι μαρμαρίνων ρωμαϊκών αγαλμάτων, πέντε αρχιτεκτονικών μελών, τρεις βάσεις κίωνων και δύο κιονόκρανα σε απόσταση μόλις 300 μ. από την ακτή της παραλίας του Ξι⁸.

Ενδεικτικά αναφέρονται το ακέφαλο άγαλμα όρθιου γυμνού νέου στον τύπο του «Σατύρου», που συνοδεύεται από μικρό ζώο και αντιγράφει κάποιο πρωτότυπο της ελληνιστικής περιόδου, όπου ο νέος γέρνει έντονα προς τα αριστερά, σταυρώνοντας τα πόδια του και στηρίζεται σε ψηλό κορμό δέντρου (εικ. 1). Από τον αριστερό ώμο του κρέμεται δορά που τυλίγεται στο χέρι και στον κορμό του δένδρου. Η χαλαρή κάμψη της μορφής απαντάται ήδη στις δημιουργίες του Πραξιτέλη κατά τον 4ο αι. π.Χ. και είναι ιδιαίτερα αγαπητή στους γλύπτες των ελληνιστικών χρόνων. Η καθιστή ανδρική μορφή διατηρεί τα βασικά χαρακτηριστικά του τύπου της θεότητας του Σάραπη ή Σέραπη, αλεξανδρινό δημιούργημα των ελληνιστικών βασιλείων της Αλεξάνδρειας (εικ. 2).

5. Βλ. σχετικές αναφορές της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων στα ετήσια Χρονικά των Αρχαιολογικών Δελτίων 1999-2006, που εκδίδει το ΤΑΠΑ.

6. Υ/β έρευνες στο Ιόνιο: 1957, Αρχαία Φειά από τον Έφορο Αρχαίας Ολυμπίας Ν. Γιαλούρη, δεκαετία '80, Κέρκυρα, αρχαιογεωλογική έρευνα από τον Ν. Φλέμιγκ και την ΕΕΑ, 1986-87, σωστική ανασκαφή ΕΕΑ σε ΠΕΠ - ΙΙΙ οικισμό με υπεύθυνη ανασκαφής Κ. Δελλαπόρτα, 1992-2000, 2012, 2014, Ζάκυνθος, Zakynthos (Zante), συστηματική ανασκαφή σε ενεοϊσπανικό ναυάγιο XVI αι. υπό την διεύθυνση Κ. Δελλαπόρτα, 1993, Άκτιον, γεωφυσικές έρευνες από τον καθ. William Murray της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών και την ΕΕΑ υπεύθυνη Ε. Χατζηδάκη, 1993, Αρχαίον Ανακτόριον, Βόνιτσα, υ/β έρευνα ΕΕΑ με υπεύθυνο τον + Δ. Χανιώτη, 2000, Γιαγιάνα Κεφαλονιά, σωστική έρευνα ΕΕΑ με υπεύθυνο τον Δ. Ευαγγελιστή, 2000, 2003, Στενά Ιθάκης-Κεφαλονιάς, υ/β έρευνα από τους Μ. Jasinski του Νορβηγικού Ινστιτούτου Αθηνών και την Κ. Π. Δελλαπόρτα της ΕΕΑ, 2005, υ/β σωστική έρευνα στην βόρεια Κεφαλονιά (υπεύθυνος Δ. Ευαγγελιστής), 2007-2011, Κυλλήνη, λιμάνι Χλεμούτσι, υ/β έρευνα από την Καλ. Μπάικα του Φινλανδικού Ινστιτούτου Αθηνών και την ΕΕΑ (υπεύθυνος Δ. Ευαγγελιστής), 2009, ΝΑ Κεφαλονιάς, υ/β έρευνα από τον καθ. Γ. Παπαθεοδώρου του Πολυτεχνείου της Πάτρας και την Κ. Πρέκα της ΕΕΑ.

7. Βλ. ανωτ. σημ. 5.

8. Τα έργα εκτίθενται σήμερα στις εγκαταστάσεις που η Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων διατηρεί στην Πύλο Μεσσηνίας.

Μια άλλη εκδοχή Σατύρου, προσφιλές θέμα της ελληνιστικής γλυπτικής, είναι ο γυμνός νέος σε όρθια στάση που φορά κοντή χλαμύδα ή δορά ζώου. Η ψηλόλιγνη ακέφαλη μορφή συστρέφει το σώμα σε μια σχεδόν χορευτική κίνηση (εικ. 3).

Ακέφαλο άγαλμα γυμνού νέου στον τύπο του Ερμή ή του Γανυμήδη (εικ. 4) και τέλος γυναικείο άγαλμα του τύπου που από την κλασική εποχή απεικονίζει θεότητες όπως η Θέμις, η Υγεία, η Τύχη, ή προσωποποιήσεις πόλεων και εννοιών, όπως π.χ. την Δημοκρατία⁹ (εικ. 5). Η τυχαία ανακάλυψη των αγαλμάτων¹⁰ στην θαλάσσια περιοχή του Ξι υποδηλώνει απόπειρα αρχαιοκαπηλίας που κατέληξε για κάποιο λόγο στον βυθό.

Η ομάδα των αγαλμάτων και αρχιτεκτονικών μελών φαίνεται να αποτελεί ένα σύνολο έργων προέλευσης ίδιου εργαστηρίου που τα κατασκεύασε για να διακοσμήσουν κάποια ρωμαϊκή έπαυλη ή ναό¹¹.

Το αρχαιολογικό ενδιαφέρον γύρω από την ναυσιπλοΐα της Εποχής του Χαλκού στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο μονοπωλούσαν μέχρι πρότινος τα τρία μέχρι σήμερα γνωστά ναυάγια της Ύστερης Εποχής του Χαλκού: Uluburun, Cape Gelidonya, και του ακρωτηρίου των Ιρίων, όχι τυχαία, εφ' όσον η γεωμορφολογία του πυκνότερου νησιωτικού δικτύου στην Μεσόγειο δικαιώνει την ονομασία του ως Αρχιπελάγους¹².

Εν τούτοις η αναγνωριστική υ/β αρχαιολογική έρευνα που διενεργήθηκε το 2000 σε συνεργασία με το Νορβηγικό Ινστιτούτο Αθηνών και το Παν/μιο του Trondheim στον θαλάσσιο χώρο του νησιωτικού συμπλέγματος Κεφαλονιάς και Ιθάκης¹³, και ειδικότερα στην θαλάσσια περιοχή της νησίδος Δασκαλειό, που εσφαλμένα ταυτίζεται με την Ομηρική Αστερίδα, όπου οι μνηστήρες έστησαν ενέδρα στον Τηλέμαχο, δεν έδωσε ευρήματα της Εποχής του Χαλκού, παρά μόνον ένα μεγάλο ρωμαϊκό ναυάγιο, σε βάθος περίπου 60 μ. το οποίο μετέφερε μεγάλο φορτίο αμφορέων τύπου Dressel 6A, του 1ου π.Χ. - 1ου μ.Χ.

9. Βλ. ΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΝΑΤΑΣΣΑ, 1990, «Αγάλματα ρωμαϊκής εποχής από την θάλασσα της Κεφαλλονιάς», *Αρχαιογνωσία*, 5 (1987-1988), [1990], σσ. 195-202. Επίσης Τρίτου Χρ., 2001, «Συντήρηση αγαλμάτων – αρχιτεκτονικών μελών Ακρωτηρίου Ξι Κεφαλλονιάς», Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαιοτήτων, Αθήνα. (Αρχείο ΕΒΑ).

10. Τα έργα εκτίθενται σήμερα στις εγκαταστάσεις που η Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων διατηρεί στην Πύλο Μεσσηνίας.

11. W.V. HARRIS, «Prolegomena to a Study of the Economics of Roman Art», *American Journal of Archaeology*, Vol. 119, No. 3 (July 2015), pp. 395-417.

12. DELLAPORTA K.P., *Aegean: An underwater museum*, Archaeology AEGEAN ISLANDS, MELISSA, 2006.

13. DELLAPORTA, KATERINA, JASINSKI, M. E., and SØREIDE, F., «The Greek-Norwegian Deep-Water Archaeological Survey», *IJNA*, 35.1 (2006), σσ. 79-87. *Aegean: An underwater museum*, Archaeology AEGEAN ISLANDS, MELISSA, 2006.

αι. ενώ στο πλαίσιο της ίδιας έρευνας στην θαλάσσια περιοχή του Φισκάρδου εντοπίστηκε με υ/β τηλεκατευθυνόμενο όχημα, R.O.V., ναυάγιο επίσης ρωμαϊκών χρόνων με αμφορείς τύπου Forlimpopoli / AgoraK 114 ή Dressel – 6^A (εικ. 6-7), που χρονολογούνται επίσης στον 1ο π.Χ. - 2ο μ.Χ. αι.

Υπογραμμίζεται ότι το ναυάγιο, που ανακοινώθηκε από τον ομ. καθ. Γ. Φερεντίνιο¹⁴ στην θαλάσσια περιοχή Φισκάρδου, ταυτίζεται ανεπιφύλακτα με το ναυάγιο των αμφορέων Dressel 6A, 1ου π.Χ. - 1ου μ. Χ. αι. που αναφέραμε παραπάνω και δεν αποτελεί “νέα ανακάλυψη” όπως ισχυρίζεται¹⁵.

Τα δύο ναυάγια, σε απόσταση μόλις 1 ναυτικού μιλίου μεταξύ τους¹⁶, εμφανίζουν κοινά στοιχεία ως προς την χρονολόγηση και ως προς την πιθανή προέλευση του φορτίου τους από την ίδια γεωγραφική περιοχή της Ιταλίας, επιβεβαιώνοντας ότι ο νησιωτικός κόσμος του Ιονίου, στραμμένος στην Αδριατική περισσότερο απ’ ότι στο Αιγαίο, ορίζει το ξεκίνημα του δυτικού πολιτισμού, στο μέσο σχεδόν της Μεσογείου¹⁷.

Η θάλασσα εν τούτοις φώτισε ανέλπιστα την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στην Κεφαλονιά με ένα σημαντικό και σπάνιο εύρημα: πρόκειται για το ναυάγιο πλοίου και εντοπίζεται σε βάθος 30 περίπου μέτρων, στον όρμο Γιαγάνας, στον διάυλο μεταξύ Κεφαλονιάς και Ιθάκης¹⁸.

Η συγκέντρωση και η κατανομή των αρχαιολογικών δεδομένων στον πυθμένα σχηματίζει χαρακτηριστική εικόνα ναυαγίου σε βραχύδη ακτή (εικ. 8-9), εξ άλλου κατά την χερσαία διερεύνηση της περιοχής σε απόσταση περίπου 800 μ. από την ακτή, δεν εντοπίστηκαν οικιστικά αρχαιολογικά κατάλοιπα προϊστορικής εποχής.

Η σύσταση της κεραμεικής και η τυπολογία των σχημάτων, επί το πλεί-

14. Βλ. Ανακοίνωση των G. FERENTINOS, M. GERAGA, D. CHRISTODOULOU, E. FAKIRIS, X. DIMAS, N. GEORGIU, S. KORDELLA, G. PAPTAEODOROU, M. PREVENIOS and M. SOTIROPOULOS, Side scan sonar and subbottom profiling data in detecting ancientwooden hull wrecks: a case study the “Fiskardo” wreck Kefallinia island, Ionian Sea, στο 7ο Συμπόσιο Αρχαιομετρίας της ΕΑΕ Αρχαιολογία – Αρχαιομετρία. 30 χρόνια μετά, 9-12 Οκτωβρίου 2019 (αδημοσίευτη).

15. Ανακοινώσεις στα ΜΜΕ και διαδίκτυο στις 10-12/11/2019.

16. M. GERAGA, G. PAPTAEODOROU, G. FERENTINOS, E. FAKIRIS, D. CHRISTODOULOU, N. GEORGIU, X. DIMAS, M. IATROU, ST. KORDELLA, G. SOTIROPOULOS, V. MENTOGIANNIS, K. DELLAPORTA, ‘The study of an ancient shipwreck using marine Remote Sensing techniques, in Kefallonia island (Ionian Sea) Greece. *Archaeologia Maritima Mediterranea*, An International Journal on Underwater Archaeology, 12.2015, pp. 172-183.

17. KATERINA P. DELLAPORTA, «Early Seafaring in the Ionian Sea», *SKYLLIS*, 11, 2011.2, pp. 19-24.

18. Το ναυάγιο υπέδειξε στην ΕΕΑ το 2000 ο επαγγελματίας δύτες Γεράσιμος Σωτηρόπουλος. Η σωστικός χαρακτήρα προκαταρκτική έρευνα διενεργήθηκε από τον αρχαιολόγο Διονύση Ευαγγελιστή υπό την διεύθυνση της υπογράφουσας.

στον μεγάλων αγγείων κλειστού τύπου (εικ. 10-10Α), κυρίως υδρίες (εικ. 11-11Β) και αμφορείς, η προϊστορική άγκυρα (εικ. 12) κ.α. ευρήματα που ανευρέθησαν κατά την προκαταρκτική έρευνα του ναυαγίου, χρονολογούν το ναυάγιο στην Πρωτοελλαδική Περίοδο (ΠΕ II - ΠΕ III) με παράλληλα της ίδιας περιόδου από την Ιθάκη, Μάνικα και Ζυγουριές.

Παρ' όλον ότι δεν γνωρίζουμε το λιμάνι προέλευσης ούτε τον προορισμό του πλοίου, η ανακάλυψη του ναυαγίου της Γιαγάνας είναι σημαντική:

Το πλοίο πρέπει να μετέφερε τουλάχιστον 30-40 αγγεία περιεκτικότητας 10 λίτρων το καθένα, που σημαίνει φορτίο τουλάχιστον δύο τόννων.

Το ναυάγιο της Γιαγάνας προστίθεται στις ΠΕ αρχαιολογικές θέσεις της Δυτικής Ελλάδος περιοχής, που συνδέονται με θαλάσσιους δρόμους όπως τα Πηλικιάτα στην Ιθάκη, το Πλατυγιάλι και οι Γκράβες στον Αστακό, το Γυφτόκαστρο στο Μεσολόγγι και η Λευκάδα, τεκμηριώνοντας το αυτονόητο που αξίζει να τονίσουμε ιδιαίτερα και σήμερα.

Ότι κατά την εποχή του Χαλκού, το Ιόνιο αποτελούσε συγχρόνως “ανοικτή θάλασσα” και αρχιπέλαγος¹⁹, όπου η παράκτια ναυσιπλοΐα, οι εμπορικές και πολιτιστικές ανταλλαγές αναπτύχθηκαν από την νότιο Ιταλία μέχρι τις Δαλματικές ακτές, όπως υποδηλώνει η ανεύρεση πανομοιότυπου αγγείου από την θαλάσσια περιοχή της Κροατίας²⁰ (εικ. 13).

Η αναγνωριστική έρευνα στον διάυλο Κεφαλονιάς-Ιθάκης είναι μία από τις 15 ερευνητικές υ/β αρχαιολογικές έρευνες που διενεργήθηκαν ανά την επικράτεια από την Εφορεία Εναλίων το διάστημα από 1999 μέχρι το 2006²¹ σε συνεργασία με το ΕΛΚΕΘΕ, το Μετσόβιο Πολυτεχνείο, ξένες αρχαιολογικές σχολές και ακαδημαϊκά ιδρύματα, όπως το MIT, το Woodshole, κ. ά. και που έφεραν στο φώς περί τα 27 νέα ναυάγια. Οι έρευνες διενεργήθηκαν με την υποστήριξη του Ω/Κ «ΑΙΓΑΙΟΝ» του ΕΛΚΕΘΕ και η επισκόπηση βυθού έγινε με

19. Βλ. CHRISTINA SOUYOUDZOGLU-HAYWOOD, *The Ionian Islands in the Bronze Agean Early Iron Age 3000-800 BC*, 1999, Σ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ, «Κεφαλληνία, Ιθάκη και Ζάκυνθος κατά τη Μυκηναϊκή περίοδο», *Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997*, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 85-103. Σχετ. με επί μέρους μελέτες για κάθε νησί βλ. IMMA'S KILIAN-DIRLEMEIER, *Die Bronzezeitlichen Gräber bei Nidri auf Leukas. Ausgrabungen von W. Dörpfeld 1903-1913*, Mainz 2005.

20. Βλ. ανωτ. σημ. 16.

21. Γενικά για τις υ/β έρευνες βαθέων υδάτων που διεξήχθησαν από την ΕΕΑ το διάστημα 1998-2006 βλ. σχετικές αναφορές στο *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ*, Χρονικά των ετών 2000-2006. Επίσης ΔΕΛΛΑΠΟΡΤΑ ΑΙΚ., «Ερευνητικές δραστηριότητες της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων κατά το διάστημα 2000-2002», *Ναυτική Επιθεώρηση*, τευχ. 537, τόμ. 157, Σεπτ.-Οκτ. 2002, σσ. 258 -268. Ειδικότερα βλ. ΔΕΛΛΑΠΟΡΤΑ Κ.Π., «Έρευνα της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων και του Εθνικού Κέντρου Θαλασσίων Ερευνών στις θαλάσσιες περιοχές Καλύμνου, Λέρου και Λειψών» *ΕΝΑΛΙΑ VII*, 2003, σσ. 42-49.

την χρήση εξοπλισμού υψηλής τεχνολογίας, το ηχοβολιστικό πλευρικής σάρωσης, το multibeam, R.O.V., MAXROVER και το βαθυσκάφος «ΘΕΤΙΣ»²².

Οι αρχαιολογικές έρευνες βαθέων υδάτων εν τούτοις πρέπει να εξετασθούν και υπό διαφορετικό πρίσμα και προσέγγιση: αυτήν της διαχείρισης και προστασίας των εναλίων αρχαίων κατά το διεθνές και εθνικό δίκαιο.

Παρ' όλον ότι ο ΚΝ 5351/32 προέβλεπε την προστασία των αρχαίων στον πυθμένα των θαλασσών, ποταμών και λιμνών, ο νόμος 3028/2002²³ που τον αντικατέστησε περιλαμβάνει για πρώτη φορά ειδική διάταξη για την προστασία των εναλίων αρχαιολογικών χώρων: το Άρθρο 15 του αρχαιολογικού νόμου και η απορρέουσα νομολογία καλύπτουν όλο το φάσμα διαχείρισης και προστασίας των εναλίων αρχαίων.

Επί της ουσίας οι αρχαιότητες στην θάλασσα διέπονται από το ίδιο πνεύμα προστασίας όπως και οι χερσαίες. Η διάκρισή τους σε χωριστό κεφάλαιο υπό τον τίτλο «Ενάλιοι αρχαιολογικοί χώροι» οφείλεται στην ιδιαιτερότητα που οι αρχαιότητες αυτές έχουν από τη φύση τους.

Ο 3028/02 εμπεριέχει όμως και ένα πολιτικής σημασίας νεωτερισμό: Επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής του αρχαιολογικού νόμου σε αρχαία ναυάγια ελληνικού ενδιαφέροντος που εντοπίζονται πέραν των χωρικών υδάτων, σε θάλασσες ζώνες επί των οποίων η Ελλάδα ασκεί δικαιοδοσία κατά το διεθνές δίκαιο: την συνορεύουσα ζώνη, την υφαλοκρηπίδα και την ΑΟΖ.

Στο σημείο αυτό η εθνική νομοθεσία είναι σε πλήρη εναρμόνιση με τις διεθνείς νομοθεσίες, όπως η Σύμβαση των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας,

22. Γενικά για την χρήση υψηλής τεχνολογίας στην υ/β αρχαιολογική έρευνα βαθέων υδάτων βλ. SAKELLARIOU D., GEORGIU P., MALLIOS A., KAPSIMALIS V., KOURKOUHELIS D., MICHA P., THEODOULOU TH., DELLAPORTA K., «Searching for Ancient Shipwrecks in the Aegean Sea: The Discovery of Chios and Kythnos Hellenistic Wrecks with the Use of Marine Geological - Geophysical Methods», *IJNA* (2007). BRENDAN P. FOLEY, KATERINA P. DELLAPORTA, DIMITRIS SAKELLARIOU, BRIAN S. BINGHAM, RICHARD CAMILLI, RYAN M. EUSTICE, DIONYSIS EVANGELISTIS, VICKI LYNN FERRINI, KOSTAS KATSAROS, DIMITRIS KOURKOUHELIS, AGGELOS MALLIOS, PARASKEVI MICHA, DAVID A. MINDELL, CHRISTOPHER ROMAN, HANUMANT SINGH, DAVID S. SWITZER, THEOTOKIS THEODOULOU, «The 2005 Ancient Shipwreck Survey. New Methods for Underwater Archaeology», *HESPERIA* 78 (2009). BRIAN BINGHAM, BRENDAN FOLEY, HANUMANT SINGH, RICHARD CAMILLI, KATERINA DELLAPORTA, RYAN EUSTICE, ANN ARBOR, ANGELOS MALLIOS, DAVID MINDELL, CHRISTOPHER ROMAN, DIMITRIS SAKELLARIOU, «Robotic Tools for Deep Water Archaeology: Surveying an Ancient Shipwreck with an Autonomous Underwater Vehicle», *Journal of Field Robotics*, 1-16, 2010. ΔΕΛΛΑΠΟΡΤΑ Κ.Π. and SAKELLARIOU D., «Archaeological methodology and deep water archaeological surveys: challenges and perspectives» geolib.geo.auth.gr/index.php/sasg/article/.../8173.

23. Βλ. Κ.Π. ΔΕΛΛΑΠΟΡΤΑ, «Υποβρύχια Αρχαιολογική Κληρονομιά στην Ελλάδα, Νομική Προστασία και Διαχείριση», *ΝΟΜΟΣ & ΦΥΣΗ*, Δίκαιο Περιβάλλοντος & Λειφόρου Ανάπτυξης, Νοέμβριος 2005. <http://nomosphysis.org/>

UNCLOS, και η Σύμβαση της ΟΥΝΕΣΚΟ για την Προστασία της υ/β Πολιτιστικής Κληρονομιάς 2001²⁴, στην οποία εν τούτοις η Ελλάδα δεν είναι μέλος εφ' όσον απέσχε της ψηφοφορίας.

Η Σύμβαση της ΟΥΝΕΣΚΟ βασίζεται στο Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας του Montego Bay του 1982, που εμπεριέχει τα άρθρα 143 και 303 για την προστασία της υ/β αρχαιολογικής κληρονομιάς, διατάξεις που όμως αποτυγχάνουν να ορίσουν τι είναι αρχαιολογικό αντικείμενο στην θάλασσα και δεν αναφέρουν τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την προστασία τους εάν εντοπισθούν στην υφαλοκρηπίδα και την ΑΟΖ.

Στην πράξη τα άρθρα 143 και 303 δύσκολα εφαρμόζονται σε θαλάσσιες ζώνες των διεθνών υδάτων, γιατί παραμένουν ανοικτά ορισμένα μείζονος σημασίας βασικά ζητήματα όπως:

Η δικαιοδοσία ελέγχου του παρακτίου κράτους, που σε διεθνές επίπεδο τούτο σημαίνει βασικά ποιο κράτος επιτρέπει στο άλλο να ασκεί την δικαιοδοσία αυτή, και ποιος έχει δικαίωμα κυριότητας επί του ναυαγίου που βρίσκεται στον διεθνή πυθμένα. Έτσι η Σύμβαση του Δικαίου της Θαλάσσης αφήνει ανοικτά ζητήματα να ρυθμισθούν από άλλο εξειδικευμένο όργανο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ΟΥΝΕΣΚΟ.

Η Σύμβαση της ΟΥΝΕΣΚΟ είναι εν τούτοις σημαντική γιατί προωθεί την φιλοσοφία της κοινής ευθύνης και συνεργασίας για την προστασία της υ/β αρχαιολογικής κληρονομιάς ως εξέχουσας σημασίας προς όφελος του πολιτισμού της ανθρωπότητας.

Το σημαντικότερο επίτευγμα της Σύμβασης είναι το Παράρτημα της – που αποτελεί ενσωμάτωση της Χάρτας της Σόφιας για την προστασία της υ/β αρχαιολογικής κληρονομιάς και εισάγει στο Διεθνές Δίκαιο των Συμβάσεων δύο ουσιώδεις αρχές της αρχαιολογικής δεοντολογίας:

- α) την διατήρηση και προστασία *insitu* και
- β) ότι τα ενάλια αρχαία είναι εκτός συναλλαγής.

Εν τούτοις η προστασία που εξασφαλίζουν και τα δύο διεθνή όργανα, η Σύμβαση του Δικαίου της Θαλάσσης και η Σύμβαση της ΟΥΝΕΣΚΟ στην υ/β πολιτιστική κληρονομιά στην πράξη είναι μάλλον περιορισμένη με κυριότερο πρόβλημα ποια νομοθεσία πρέπει να εφαρμοσθή στα Διεθνή ύδατα, εφ' όσον δεν υπάρχει ενιαία αντιμετώπιση μέσω των εθνικών νομοθετικών συστημάτων και με αδύνατο σημείο το εύρος των χωρικών υδάτων των ενδιαφερομένων Κρατών.

Η Ελλάδα που διέθετε πάντοτε ισχυρό θεσμικό πλαίσιο προστασίας για τις αρχαιότητες, εν τούτοις το 2001 διατύπωσε σοβαρές επιφυλάξεις κατά την

24. Βλ. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000126065>

διαμόρφωση του τελικού κειμένου και απέσχε της ψηφοφορίας, διότι οι διατάξεις της Σύμβασης, θίγουν σοβαρά ζητήματα που άπτονται των δικαιωμάτων άσκησης της εθνικής δικαιοδοσίας της χώρας πέραν της υφαλοκρηπίδος και της ΑΟΖ, ακόμη και εντός των χωρικών υδάτων της.

Από την άλλη η Σύμβαση προβλέπει πολύπλοκες διαδικασίες διαβούλευσης μεταξύ των Κ-Μ που έχουν “επαληθεύσιμο” (verifiable) κοινό ιστορικό – αρχαιολογικό και πολιτιστικό παρελθόν, σύστημα όμως που είναι αμφίβολο κατά πόσο θα λειτουργήσει αποτελεσματικά ως εργαλείο για την προστασία της υ/β πολιτιστικής κληρονομιάς ή θα επιφέρει ανεπιθύμητα αποτελέσματα.

Εμπρός στην δραματική μείωση του αρχαιολογικού αποθέματος στις ελληνικές θάλασσες, η Πολιτεία υποχρεώθηκε να λάβει τα συνήθη προληπτικά νομοθετικά μέτρα για να ενισχύσει την προστασία τους:

Κηρύξεις ενάλιων αρχαιολογικών χώρων, κτισμάτων και ναυαγίων, ως χρηζόντων ειδική νομική προστασία. Κήρυξη πολεμικών πλοίων, αεροσκαφών και ναυαγίων άνω των 50 ετών από την ναυάγησή τους ως ιστορικών και πολιτιστικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένων των κινητών αντικειμένων που μετέφεραν λόγω της ιστορικής, τεχνολογικής, επιστημονικής και πολιτιστικής σημασίας τους.

Η χορήγηση χρηματικής αμοιβής για την υπόδειξη ναυαγίων και παράδοση αρχαιοτήτων από την θάλασσα.

Επ’ αυτού οι υψηλότερες αμοιβές του ΥΠΠΟ εν αντιθέσει με άλλες μεσογειακές χώρες όπως η Γαλλία, όπου η αμοιβή δεν μπορεί να υπερβαίνει το ανώτατο όριο που ορίζεται από τους Υπουργούς Οικονομικών και Πολιτισμού, θέτει ερωτηματικά: κατά πόσον δηλ. το μέτρο χορήγησης αμοιβών έχει όντως συντελέσει ή όχι στην πάταξη της αρχαιοκαπηλίας, τουλάχιστον στην θάλασσα, ή αντιθέτως την έχει ενθαρρύνει.

Η έλλειψη αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων από τις συναρμόδιες αρχές, οι επιφυλάξεις που κατά καιρούς εκφράζουν αρμόδιες αστυνομικές αρχές για την χορήγηση αμοιβών σε συγκεκριμένα άτομα, η κατ’ επάγγελμα υπόδειξη αρχαίων ναυαγίων στην υπηρεσία από τα ίδια άτομα, οδηγεί εύλογα στην εξέταση του συγκεκριμένου μέτρου με σκεπτικισμό τουλάχιστον ως προς τα εξής συμπεράσματα: α) επί της ουσίας η χορήγηση αμοιβής έχει εισαγάγει και καθιερώσει την λογική της εμπορικής συναλλαγής με οικονομικά κριτήρια για αγαθά όπως οι αρχαιότητες που εκ του Νόμου είναι εκτός συναλλαγής²⁵, και

Είναι κοινώς αποδεκτό πάντως ότι τα προβλήματα προστασίας καθώς και οι δυσκολίες διαχείρισης και προστασίας των ενάλιων αρχαιολογικών χώρων είναι διαφορετικά και μεγαλύτερα από εκείνα των χερσαίων. Πολύ λογικά,

25. Βλ. Ν. 3028/2002, Άρθρο 7,1.

λοιπόν, θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς ότι το θεσμικό πλαίσιο προστασίας, που λίγες χώρες διαθέτουν, εξασφαλίζει ιδανικές συνθήκες προστασίας των εναλίων αρχαίων.

Καταλυτική για την προστασία των εναλίων αρχαίων ήταν το 2005 η ψήφιση του Ν. 3409/2005 “Καταδύσεις αναψυχής και άλλες διατάξεις”²⁶, ο οποίος καταστρατηγεί, επί της ουσίας ακυρώνει, τον αρχαιολογικό νόμο 3028/2002 σε ό,τι αφορά στην προϋπόθεση άσκησης αρχαιολογικού ελέγχου στις θαλάσσιες περιοχές της χώρας πριν την άσκηση της υ/β δραστηριότητας για αναψυχή και την χρήση μηχανημάτων επισκόπησης, με αποτέλεσμα να επιτρέπεται η ανεξέλεγκτη πλέον πρόσβαση σε πλήθος ναυαγίων, ακόμη και εάν αυτό σε πολλές περιπτώσεις αντενδείκνυται για λόγους προστασίας τους, όπως προβλέπουν οι διατάξεις των Συμβάσεων²⁷.

Παρ’ όλον ότι ο αρχαιολογικός νόμος εξασφαλίζει για τα ενάλια αρχαία τον ίδιο βαθμό προστασίας με τους χερσαίους αρχαιολογικούς χώρους²⁸, η εφαρμογή μετά το 2005 του νόμου 3409/2005 του ΥΕΝ για τις καταδύσεις αναψυχής, και οι πρόσφατες ΚΥΑ που εκχωρούν δικαιώματα εμπορικής εκμετάλλευσης εναλίων αρχαιολογικών χώρων σε ιδιωτικές εταιρείες χωρίς το ελάχιστο όφελος υπέρ του δημοσίου συμφέροντος, δηλώνει ότι το ισχύον θεσμικό πλαίσιο είναι αντικρουόμενο και αντιφατικό και ότι δεν θα αργήσει να εφαρμοσθή *mutatis mutandis* και στις χερσαίες αρχαιότητες, προκειμένου οι αρχαιολογικοί χώροι να γίνουν αντικείμενο ιδιωτικής εμπορικής εκμετάλλευσης.

Σημειωτέον ότι ο χαρακτήρας των ναυαγίων αποτελεί ένα *sui generis* πολιτιστικό αγαθό [κινήτο - ακίνητο] ομοειδές μεν ως προς τον χαρακτηρισμό του είδους²⁹, αλλά που διαφοροποιείται ουσιαστικά ως προς την διαχείριση και την προστασία του λόγω των ειδικών συνθηκών και κινδύνων του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αυτό βρίσκεται.

Επίσης αξιοσημείωτο είναι ότι κατά τα τελευταία χρόνια έχουν σημαντικά μειωθεί οι παραδόσεις αρχαιοτήτων από την θάλασσα και ότι σε αντίθεση με τις επιτυχείς χερσαίες επιχειρήσεις δίωξης αρχαιοκαπήλων των τελευταίων χρόνων, δεν έχουμε κάτι ανάλογο στην θάλασσα, παρ’ όλον ότι σύμφωνα με αναφορές του τμήματος αρχαιοκαπηλίας της ΓΑΔΑ τα περισσότερα προϊόντα αρχαιοκαπηλίας διαφεύγουν προς το εξωτερικό μέσω των θαλασσίων συνόρων της χώρας, που είναι και τα 2/3 των συνόρων της.

26. Ν. 3409/2005, ΦΕΚ 273/Α/04-11-2005.

27. Βλ. ανωτ. σημ. 20.

28. Βλ. ανωτ. σημ. 20.

29. Ειδικά τα πολεμικά και νεώτερα ναυάγια προστατεύονται σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση Υ.Α. ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α1/Φ43/48604/3385/5-9-03, ΦΕΚ 1701/Β/19-11-03.

Από την άλλη ενώ τα ναυάγια απειλούνται από τις ανεπιθύμητες επισκέψεις και την υπεραλίευση με συρόμενα εργαλεία, οι παράκτιοι καταβυθισμένοι αρχαιολογικοί χώροι απειλούνται συστηματικά από έργα που χαρακτηρίζονται ως αναπτυξιακά.

Συνηθέστερο μοντέλο τουριστικής εκμετάλλευσης και ανάπτυξης των νησιών είναι μεγάλης κλίμακας παράκτια ή λιμενικά έργα και προσχώσεις που τις περισσότερες φορές δεν πληρούν τις στοιχειώδεις προδιαγραφές: τυπικό παράδειγμα λιμενικού έργου που ενώ δεν λειτούργησε ποτέ σύμφωνα με τον αρχικό του σχεδιασμό, την κατασκευή διαλυτηρίου πλοίων, προκάλεσε μεγάλες καταστροφές στον βυθισμένο οικισμό της τρίτης χιλιετίας (2700-2200 π.Χ.) δηλ. στην ΠΕ II - III που εντοπίστηκε στο Ιόνιο, στο Πλατυγιάλι Αστακού στην δυτική Ακαρνανία. Σπάνια ευρήματα όπως intramural παιδικό εγχυτρισμοί, πιθοειδή μεγάλα κλειστά αγγεία, οψιανός που τεκμηριώνει την διακίνηση οψιανού στην δυτική Ελλάδα από την Μήλο, καθώς και οικοδομικά συγκροτήματα και μέγαρα καταστράφηκαν ολοσχερώς, χωρίς να ολοκληρωθεί η αρχαιολογική έρευνα και τεκμηρίωσή τους³⁰.

Πώς επομένως μπορούν να διασφαλισθούν οι ενάλιες αρχαιότητες ως παρακαταθήκη για τις επερχόμενες γενεές;

Το ερώτημα που προκύπτει δεν είναι ρητορικό αλλά πραγματικό: μπορεί η υ/β αρχαιολογική κληρονομιά της χώρας να προστατευθεί στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης και αναπτυξιακής έκρηξης που ακολουθεί;

Παρ' όλο που η ελληνική νομοθεσία για την προστασία των αρχαίων στην θάλασσα είναι από τις πλέον σύγχρονες στον κόσμο και εναρμονισμένη με τις Διεθνείς Συμβάσεις, είναι λυπηρό ότι το αρχαιολογικό απόθεμα στις ελληνικές θάλασσες εξαφανίζεται με γεωμετρική πρόοδο.

Το ισχυρό νομικό πλαίσιο για την προστασία των αρχαιοτήτων στην θάλασσα δεν αρκεί χωρίς την πολιτική βούληση και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών. Η εφαρμογή του δηλ. "θέλει αρετή και τόλμη...".

30. Βλ. ΔΕΛΛΑΠΟΡΤΑ Κ.Π. κ' αλ., «Πρωτοελλαδικός οικισμός στο Πλατυγιάλι Αστακού [πρώτες παρατηρήσεις]», *Ανθρωπολογικά Ανάλεκτα*, τόμ. 49, τευχ. 1, Ιαν. 1988, σ. 15, ΔΕΛΛΑΠΟΡΤΑ Κ. Π. κ' αλ., «Πλατυγιάλι Αστακού: ένας βυθισμένος πρωτοελλαδικός οικισμός», *Πρακτικά Α' Αρχαιολογικού και Ιστορικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας*, Αγρίνιο 1988, σσ. 39-46, Delaporta C. et al., *Un habitat Helladique Ancien II à Platiyali Astakos, Tropis II*, Delphi 1987, pp. 127-134, ΔΕΛΛΑΠΟΡΤΑ Κ. et al., *Platiyali Astakos: a submerged Early Hellenic site in Akarnania*, *ENALIAANNUAL*, 1989, 41-43.

ABSTRACT

UNDERWATER ARCHAEOLOGICAL SURVEYS IN ITHAKA
AND CEPHALONIA

Katerina P. Dellaporta

*Director of Byzantine & Christian Museum,
Ministry of Culture, Athens - Greece*

The paper attempts to present the underwater archaeological surveys in the marine areas of Ithaka and Cephalonia held by the Eforate of Underwater Antiquities under the direction of the author in the years 1999-2006.

Sites and shipwrecks reveals the cultural exchanges between the network of the Ionian Sea islands, Ithaka and Cephalonia as stopping places of a long journey along the western coastline of Greece in the middle Mediterranean Sea ; some of these to remember are among others the Early Bronze Age site at Platyiali on the coast of Akarnania, the Early Bronze Age shipwreck of Yayana bay in Cephalonia island and the roman shipwreck of Fiskardo.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικ. 1. Άγαλμα από το Ξι, Σάτυρος

Εικ. 2. Άγαλμα από το Ξι, Σέραπισ

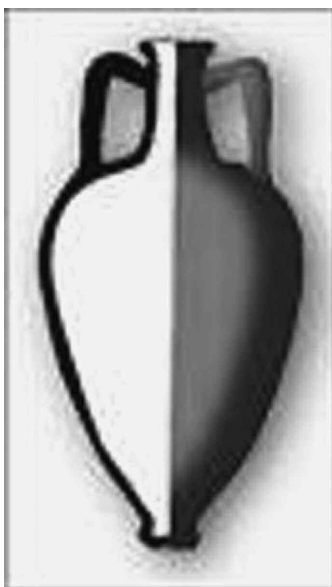

Εικ. 3. Άγαλμα από το Ξι, Σάτυρος

Εικ. 4. Άγαλμα από το Ξι, Ερμής
ή Γανυμήδης

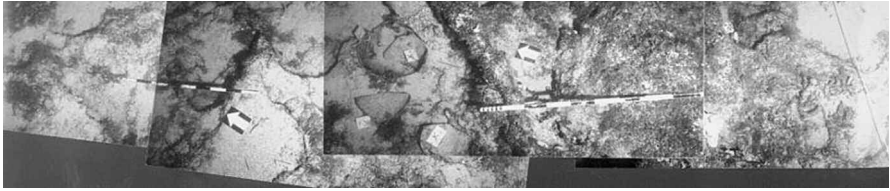
Εικ. 5. Άγαλμα από το Ξι, Θέμις ή Υγεία

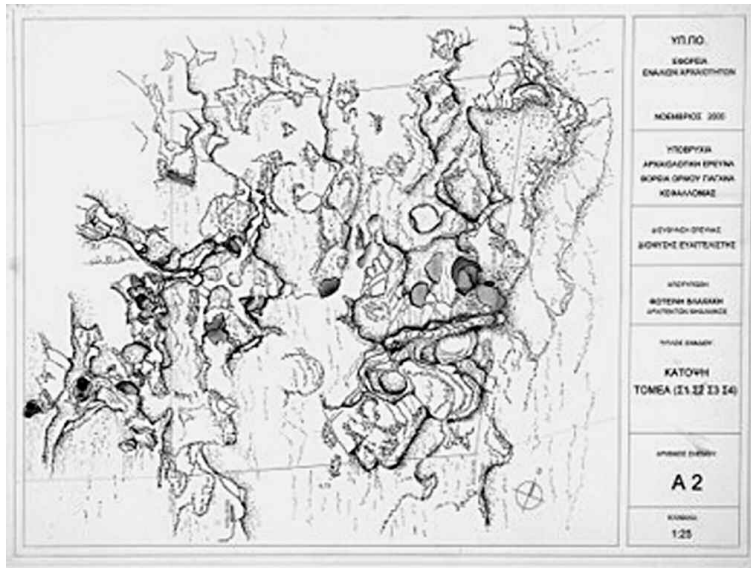
Εικ. 6. Φισκάρδο, Ρωμαϊκό ναυάγιο
1ου αι. π.Χ. - 1ου αι. μ.Χ., αμφορέας τύπου
Forlimpopoli

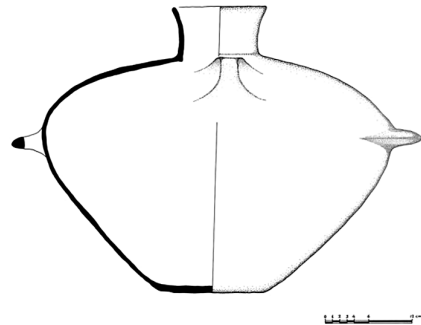
Εικ. 7. Φισκάρδο, Ρωμαϊκό ναυάγιο 1ου αι. π.Χ.
- 1ου αι. μ.Χ., αμφορέας τύπου Dressel 6A

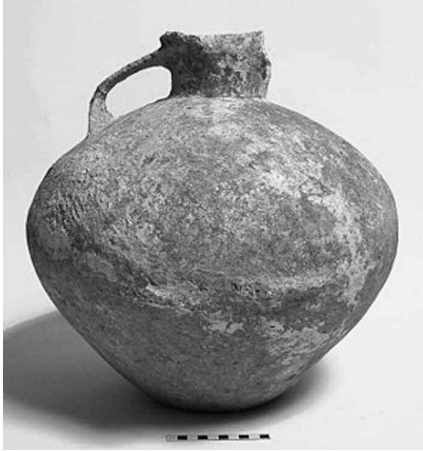

Εικ. 8. Γιαγάνα, φωτομωσαϊκό ναυαγίου

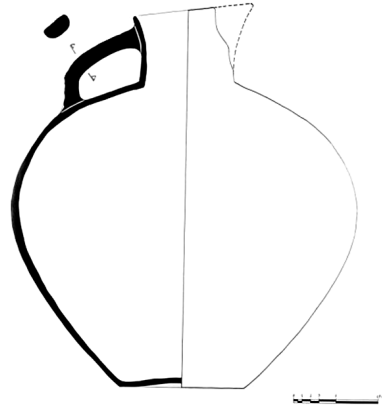

Εικ. 9. Γιαγάνα, κάτοψη ναυαγίου

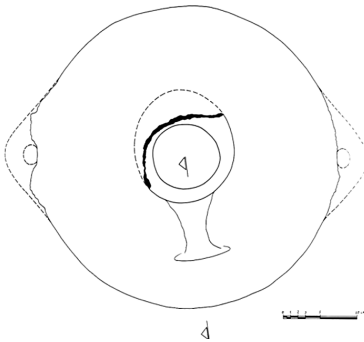
Εικ. 10. Ναυάγιο Γιαγάνας,
πρωϊστορικό αγγείοΕικ. 10Α. Ναυάγιο Γιαγάνας,
πρωϊστορικό αγγείο

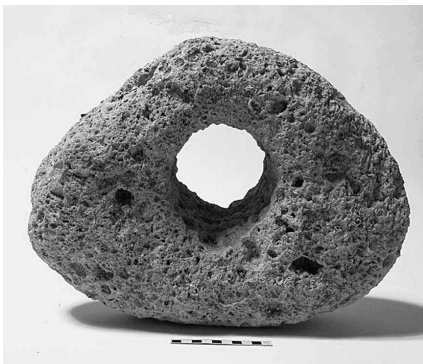
Εικ. 11. Ναυάγιο Γιαγάνας, υδρία

Εικ. 11Α. Ναυάγιο Γιαγάνας, υδρία

Εικ. 11Β. Ναυάγιο Γιαγάνας, υδρία

Εικ. 12. Ναυάγιο Γιαγάνας,
προϊστορική άγκυρα

Εικ. 13. Αγγείο από θαλάσσια
περιοχή της Κροατίας
(ευγενής παραχώρηση Irina Radić-Rossi)

